

Moeders van toen

Meld je aan voor onze nieuwsbrief om op de hoogte te blijven van
de nieuwste boeken van Ambo|Anthos *uitgevers* via
www.amboanthos.nl/nieuwsbrief.

Truska Bast

Moeders van toen

Moederschap in de jaren
zestig en zeventig

Ambo|Anthos
Amsterdam

ISBN 978 90 263 6599 7

© 2025 Truska Bast

Alle rechten voorbehouden. Tekst- en datamining zijn niet toegestaan

Omslagontwerp Roald Triebels, Amsterdam

Omslagillustratie privébezit van de auteur

Foto auteur © Frank Ruiter

Ambo|Anthos *uitgevers* vindt het belangrijk om op milieuvriendelijke en verantwoorde wijze met natuurlijke bronnen om te gaan. Bij de productie van het papieren boek van deze titel is daarom gebruikgemaakt van papier waarvan het zeker is dat de productie niet tot bosvernietiging heeft geleid.

Verspreiding voor België:

Veen Bosch & Keuning uitgevers nv, Antwerpen

*Voor Pien, Stijn en Julius
en alle andere kinderen in dit boek.
Ze zijn geweldig.*

Inhoud

Proloog 11

- 1 Rita 15
- 2 Margriet 57
- 3 Gerda 95
- 4 Maria 127
- 5 Maviye 157
- 6 Paula 193
- 7 Ernestine 231
- 8 Dineke 269

Epiloog 303

Dankwoord 315

Noten 317

Ik geloof, veel sterker dan eerst, dat we ons leven voortdurend opnieuw vormgeven, opnieuw vertellen – meestal in ons eigen voordeel. Ik denk dat de herinnering, in de loop van de tijd, verandert en zelfs onze gedachten verandert.

Wij zijn ons geheugen en ons geheugen zijn de herinneringen die we onszelf toestaan of die we kunnen verdragen.

Julian Barnes, *Voortschrijdend inzicht*

Proloog

‘Belemmert het moederschap je?’ De vraag van mijn chef overviel me. Ik was een paar maanden terug van zwangerschapsverlof en we hadden een etentje met de stadsredactie van *Het Parool*. Links van me zat mijn baas. Als ik ‘ja’ zei, stelde ik hem teleur, en dus ontkende ik zo luchtig mogelijk. Het klonk vast niet erg overtuigend. ‘Ik vind het soms best ingewikkeld’ was eerlijker geweest. Waarom zei ik dat niet gewoon?

Misschien kwam het door dat woord. Belemmeren, wat bedoelde hij daar eigenlijk mee? Ik was dolblij dat ik moeder was geworden van een prachtige dochter én ik was enorm gesteld op mijn collega-verslaggevers, ik had de baan van mijn dromen. Een belemmering klonk als iets wat de doorgang tussen twee werelden versperde en tot keuzes dwong. Ik wilde helemaal niet dat het een het ander in de weg stond.

Zo ondenkbaar als het was dat ik ontslag nam toen ik in 1999 zwanger was van mijn eerste kind, zo vanzelfsprekend was het in de zomer van 1969 voor mijn moeder om haar baan als lerares op te zeggen, omdat ik op komst was. In één generatie had zich een verbazingwekkende verandering voltrokken. Hoe was dat in zijn werk gegaan?

In de periode na de Tweede Wereldoorlog was het ideaal van het moederschap als ‘natuurlijke bestemming’ van de vrouw nog diep verankerd in de Nederlandse cultuur. De toenemende welvaart, een stijgend opleidingsniveau en de ontkerkelijking leidden in de jaren zestig tot een mentaliteitsverandering. Hiërarchische verhoudingen en omgangsvormen kalfden af. Vrouwen werden zich bewust van het keurslijf waarin ze zaten en begonnen ideeën te vormen over een andere, betere positie. Ze eisten kansen die gelijk waren aan die van mannen, of het nu ging om onderwijs, werk, relaties en seksualiteit, het huishouden, sport en vrije tijd, of de manier waarop zij zich over straat konden bewegen.

Maar hoe zat het met het moederschap, die unieke positie die nu eenmaal geen mannelijke gelijke kent? Wat betekende het nieuwe ideaal voor het moeder-zijn? Dat moet een ander proces zijn geweest, met een eigen dynamiek. Hoe hadden vrouwen als *moeders* geprobeerd hun doelen te bereiken – hadden ze die eigenlijk wel bereikt? En wat betekende dat voor hun moederschap? Hoe verhiel die ervaring zich tot het moederschap van mijn eigen moeder, die conform het oude ideaal thuisbleef om voor drie kinderen te zorgen, terwijl de tijdgeest van de jaren zeventig zeker niet aan haar voorbijging? En waar in het landschap van oude en nieuwe invullingen van moederschap was ik zelf beland?

Over de tweede feministische golf, de grote sociale beweging die vanaf eind jaren zestig een razendsnelle emancipatie van vrouwen op gang bracht, is heel wat gepubliceerd, juist door vrouwen zelf, die, helemaal in lijn met het ideaal van zelfexpressie en -verwezenlijking, hun ervaringen tijdens (en later hun herinneringen aan) die woelige periode op papier hebben gezet. Over het moederschap gaat het meestal maar weinig. Ik werd

nieuwsgierig en besloot aan oral history te doen door een aantal vrouwen die in die tijd aan het moederschap begonnen er zelf naar te vragen.

In dit boek komen ze aan het woord: acht vrouwen, geboren in de periode van 1942 tot 1954, van Den Haag tot Paramaribo en van Erzurum tot Assen. Ze vertellen over de tijd waarin ze opgroeiden en hoe ze in het tijdsgewricht van de grote sociale veranderingen in de jaren zestig, zeventig besloten om het moederschap anders in te richten dan hun moeders en grootmoeders hadden gedaan, hoe ze dat aanpakten en hoe ze het hebben beleefd. Of eigenlijk: hoe ze daar nu op terugkijken.

Dat je verhalen die mensen over vroeger vertellen niet altijd letterlijk moet nemen, leerde ik van oud-hoogleraar Selma Leydesdorff, nog altijd een autoriteit op het gebied van oral history. Niet omdat de getuigenissen niet betrouwbaar zouden zijn, dat zijn ze in de meeste gevallen wél, maar niet zonder meer. Je moet ze in hun context zien, rekening houden met wat er in die tijd mogelijk, wenselijk, geaccepteerd was – en wat niet. Het zou een vergissing zijn te denken dat de verhalen ons rechtstreeks kunnen terugbrengen naar het verleden, ze zijn subjectief. Juist dat maakt mondelinge geschiedenis zo'n krachtig middel: de verhalen laten zien wat de gebeurtenissen voor mensen betekenden. (Overigens zijn ook schriftelijke bronnen lang niet altijd zo objectief als ze ons willen laten geloven.) Herinneringen liggen bovendien nooit vast, ze evolueren, zoals ook de sociale normen en de manier waarop we ons verhaal doen aan verandering onderhevig zijn. Zelfs door het vertellen zélf kan een verhaal een andere kleur aannemen. Het is aan de luisteraar om te ontdekken wat de betekenis van de gebeurtenissen is. Die betekenis ligt zelden voor het oprapen. Mensen vertellen nu eenmaal niet

alleen wat ze deden, maar ook wat ze wilden dat ze deden. Of hopen te hebben gedaan.¹

Daarbij maakt het voor het vertelde veel uit wie die luisteraar is. In dit geval was ik dat, voor de meeste vertellers (behalve Dineke, mijn eigen moeder) een onbekende, hoogopgeleide, witte vrouw, zelf opgegroeid in de jaren zeventig en dus van de generatie van hun kinderen. Iemand die na binnenkomst en een kort kennismakend praatje met hooguit nog wat aanvullende informatie over het te schrijven boek haar pen en notitieblok tevoorschijn haalde en het opnameapparaat installeerde. Alleen al door die daad, het richten van de microfoon en de bevestiging dat de opname liep, zag ik bij mijn vertellers iets veranderen. Ze gingen een beetje rechterop zitten, en na mijn vraag waar en wanneer ze geboren waren – en wie hun moeder was, staken ze van wal.

Rita

Rita is een oorlogskind, geboren in de zomer van 1942. Dreiging of niet, sommige dingen gingen gewoon door. Laatst zei Rita's jongste broer, grappend over de gezinsplanning van hun moeder: 'Ze heeft een kind voor de oorlog gemaakt, een in de oorlog, en een er net na.'

Nou ja, plánning, zegt Rita, zo bewust was het niet, die kinderen kwámen gewoon. Zo weloverwogen als vrouwen tegenwoordig voor de komst van een kind kunnen kiezen, zo weinig had de generatie van Rita's moeder erover te zeggen. Op haar negentiende raakte ze ongewenst zwanger. Rita's oudste zusje heeft nooit geweten wie haar vader is, terwijl hij maar een paar straten verderop woonde. Dat haar moeder, afkomstig uit een streng protestantse familie, niet wilde zeggen wie het was, komt volgens Rita doordat haar moeder zich schaamde. Seks voor het huwelijk was een zonde waarvoor je naar de hel kon gaan. De schuld voor haar ongetrouwde status legde ze bij de verwekker van haar kind.

Mijn moeder zegt altijd dat die man tegen haar had gezegd: 'Neem maar een heleboel aspirines en zorg maar dat je 't [het

kind] kwijtraakt.' Toen dacht ze: die man wil ik nóóit meer zien. Dat is een verhaal van mijn moeder. Of 't waar is, weet ik niet. Dus ze was niet getrouwd. Later heeft ze, opgesloten door haar ouders in de tuin, vanuit de tuin mijn vader ontmoet, op het balkon, en hebben ze stiekem afgesproken. En toen kwam ik eraan. Toen moesten ze dus trouwen. Maar mijn vader bleek zijn scheiding niet te hebben aangegeven, dus dat kon helemaal niet. Het is later allemaal goedgekomen, dus ze trouwden alsnog. Maar daardoor kreeg ik de naam van m'n vader niet. Maar dat ben ik dus: een 'natuurlijk' kind.

Een natuurlijk kind heeft, anders dan wettige kinderen, niet automatisch recht op de erfenis. Voor Rita, die opgroeide in de Haagse arbeidersbuurt Laakkwartier, was een grote familie-erfenis sowieso niet erg waarschijnlijk. Haar vader, die uit een groot katholiek arbeidersgezin kwam en op zijn twaalfde was gaan werken, had een baan als kelner, eerst in een café-restaurant tegenover het Haagse Vredespaleis, later op de Pier van Scheveningen. Hij verdiende nauwelijks genoeg om het gezin te onderhouden. Pas toen hij als sommelier op de Holland-Amerika Lijn ging varen, bleef er weleens wat over – tot hij aan de drank raakte en hij als korsakovpatiënt in een tehuis belandde. Misschien had zijn alcoholisme iets met de oorlog te maken: hij was dwangarbeider geweest in Duitsland, maar sprak er nooit over.

Omdat er te weinig geld was, ging Rita's moeder schoonmaken in een winkel. Wel een déftige winkel, stel je voor dat ze werd herkend door vaste klanten van haar man. Al verdiende hij geen rooie cent, hij droeg op zijn werk wél een rokkostuum, en aan de buitenkant zag het etablissement er chic uit. Ook be-

kleedde ze lampenkapjes, met zijde. Bij tijdgebrek hielp het hele gezin mee, waarna ze onder de roze draadjes zaten. Uiteindelijk moet het haar moeder zijn gelukt om haar scrupules opzij te zetten, want toen de kinderen al bijna uit huis gingen, ging ze in de bioscoop werken. Eerst als ouvreuse, later klom ze op tot caissière bij de Cineac. In een klein huisje op het Buitenhof verkocht ze de kaartjes. Mensen in haar omgeving vonden het weliswaar een beetje vulgair, maar zij zag het als een goede carrière. Ze genoot zichtbaar op haar plek. Zelfs de politici zeiden haar goeiedag.

Met haar vlammend rode krullen, helder-grijsblauwe ogen en lieve lach is Rita een hartelijke verschijning. In de kleine keuken van haar witgeschilderde dijkhuisje in Durgerdam snijdt ze twee grote stukken van een chocoladetaart, over van haar verjaardag, en zet ze op tafel. In de vensterbank liggen stapeltjes boeken, aan de wand hangen kindertekeningen, ingelijste foto's en schilderijen.

Het leven van haar moeder, die behalve de lagere school alleen een extra jaar 'kopschool' had doorlopen, schetst ze vooral als gekooid. Als een soort Rapunzel wierp ze haar vlecht niet omlaag, maar reikte met haar armen omhoog, naar een man om haar te bevrijden. Het past bij het benauwende beeld van vrouwenlevens tot diep in de jaren zestig: vastgeklonken aan het ideaal dat huwelijk en gezin voorschreef als bestemming van de vrouw. Precies waar vrouwen als Rita later vanaf wilden.

Het eerste, gewoon 't éérste wat ik altijd heb geweten is: ik hoor daar niet thuis, in die buurt. Niet dat ik 't niet leuk had, maar: ik hoor hier niet thuis. Ik moet weg. Wég! Ik wilde gewoon niet huisje-boompje-beestje, geen trouwerij. Mijn

viendinnetjes werden zwanger als ze zeventien waren en dan werd er getrouwd. Ik dacht: dat is geen leven, dan is 't over en uit. Zo beknot als mijn moeder was! Alles ging van: 'Wat zullen de burens wel niet zeggen?' Of: 'Wat zal die wel niet denken?' Ze voelde zich altijd bekeken, met álles. Niemand ging studeren. Er ging niemand op kamers. Dat gebeurde gewoon niet. Zeker meisjes niet. Dan heb je iets te verbergen. Of je bent zwanger. Je trouwde uit huis.

Wie erop lette, zag in de jaren vijftig wel tekenen van verandering. Zo werd er uit alle macht geprobeerd het hopeloos verouderde Nederlandse onderwijs te moderniseren. Slechts drie procent van de jongeren ging naar de universiteit, bijna altijd jongeren uit rijkere gezinnen. Slimme kinderen van minder draagkrachtige ouders stroomden vrijwel nooit door naar de hogere schooltypes. Een verspilling van talent, beseften naoorlogse kabinetten, die de kansen voor jongeren uit de armere en middenklasse probeerden te vergroten, bijvoorbeeld met behulp van studiebeurzen. Het vroeg om een mentaliteitsomslag, ook van ouders.

Vastbesloten later op eigen benen te kunnen staan, verzette Rita zich toen ze ontdekte dat haar ouders de huishoudschool in gedachten hadden voor haar. Rita's oudere zusje had op de mulo gezeten, waarom mocht zij daar niet naartoe? Zij speelde altijd op straat, redeneerde haar moeder, en zelfs haar zusje, die een lezer was, had het niet volgehouden op de mulo. Op haar veertiende, vijftiende was ze verliefd geworden op een zes jaar oudere jongen en was ze eraf gegaan. 'Nee, jij gaat gewoon naar de huishoudschool,' zei Rita's moeder. Maar Rita had de meester op school aan haar zijde.

Toen is dus de hoofdmeester van mijn school bij ons thuis gekomen. Die heeft tegen mijn moeder gezegd: 'Rita kan dat, die moet gewoon, 't is allemaal in de buurt.' Dus toen mocht ik. Toen heb ik de vierjarige mulo gedaan. En als je naar school gaat, dan heb je thuis toch ten minste een woordenboek of iets anders. Maar dat was er allemaal niet. Dat was best een moeizame strijd. Maar ik heb het gehaald.

Nu Rita de klim op de maatschappelijke ladder had ingezet, was het voor haar niet de vraag óf ze zou doorleren, maar in welk vak. Kapster worden, in een winkel werken of op kantoor, zoals veel meisjes deden, leek haar niets. Van een klasgenote hoorde ze over de opleiding tot kleuterleidster, Rita wist niet eens van het bestaan van zo'n school. Ze vond kinderen leuk. Als ze zich tijdens de les verveelde en uit het raam keek, zag ze beneden de kleuters lopen, met scheppen, op weg naar de zandbak. Het gaf een vrolijk kabaal. Haar ouders sputterden dat het wéér geld ging kosten, maar Rita hield vol; er was vast wel een beurs te regelen, zei ze.

Rita kreeg het inderdaad voor elkaar. Ze vond de opleiding fantastisch voor haar algemene ontwikkeling, de kunst en de muziek. Het was in alle opzichten een opwindende tijd. Rita hield van rock-'n-roll en was dol op petticoats. Al sinds ze dertien, veertien jaar was, wist ze op vrijdag- en zaterdagavond binnen te komen in de Embers Club op de Koningin Emmakade, waar je eigenlijk achttien voor moest zijn. Er kwamen veel Indo's, mooie jongens die geweldig konden dansen. Op zondagmiddag ging ze naar De Kleine Dierentuin, waar ook altijd werd gedanst.

Toen ze in 1960 op haar achttiende van school kwam, had ze meteen een baan. Eerst als klassenassistent, daarna met een

eigen klas, in de kelder van een gebouw in een Haagse nieuwbouwwijk, waar ze van de koeien in het aangrenzende weiland alleen de poten kon zien. Zesenvijftig kinderen zaten er in haar klas. Opgedeeld in drie groepen kwamen ze, verspreid over de week, enkele dagdelen naar school. Dat kon nog, de meeste moeders waren toch de hele dag thuis.

Tijdens een wintersportvakantie halverwege de jaren zestig (Rita deed bij voorkeur dingen die niemand anders in haar omgeving deed; ze ging ook paardrijden) ontmoette ze Alex, die in Amsterdam medicijnen studeerde. Zelfs toen hun relatie serieuzer werd en het liften hun begon op te breken, hield Rita voet bij stuk: ze zou nooit verhuizen vanwege een man. Zij had haar eigen carrière, in Den Haag.

Dat veranderde toen ze las over een nieuwe school in Amsterdam, voor kinderen met spraak- en taalstoornissen. Er waren leerkrachten nodig. Ze moest er nog wel een logopedie-akte voor halen, een driejarige opleiding van vier avonden in de week. Het was precies wat Rita zocht. Na haar opleiding tot kleuterleidster had ze in Amsterdam al de deeltijdopleiding kleuterpedagogiek gevolgd, elke vrijdagavond en de hele zaterdag, maar naar haar idee was dat niet genoeg. Alex, die uiteindelijk psychiater zou worden, studéerde maar door, straks groeiden ze nog uit elkaar.

Dus ik zei tegen Alex: 'Ik ga solliciteren. Als ik 't word, kom ik naar Amsterdam en anders praten we d'r nooit meer over.' En toen ben ik het geworden. Vond ik heel leuk. Want dat was ook wat ik in m'n hoofd had. Ik dacht: ja zeg, hoelang moet Alex nog studeren voordat-ie klaar is? Ik heb werk, ik heb een heel ander leven, dat gaat op een gegeven moment niet goed, dacht ik dan, hè? Ik moet ook iets gaan studeren, ik moet ook gewoon iets hebben.